

Anna Kuchciak

(Uniwersytet Wrocławski)

Ustawa o osobach starszych – nowy czy kolejny rozdział polityki senioralnej?

ABSTRACT

The act on the elderly people – a new or the simply next chapter of senior policy?

Among all noticeable demographic changes, ageing of population is one of the most engrossing issues. An increase in the number of elderly people in the total population is the most significant challenge, because it leads to multifaceted results. With respect to this process, many endeavours (including legislative initiatives) need to be taken, especially to protect elderly people's dignity and above all meet their needs. However, all activities should be based on comprehensive and up-to-date information. The considerations presented in this paper are an attempt to present the act that entered into force on 1 January 2016. This Act of 11 September 2015 on the elderly people introduces the obligation to monitor elderly people's situation.

Słowa kluczowe: zmiany demograficzne, starzenie się ludności, osoby starsze, ustawa o osobach starszych, obowiązek monitorowania sytuacji osób starszych

Odwieczną rewerencję, jaką darzy się osoby starsze, współczesny pragmatyzm zaburza pejoratywnymi odczuciami, których źródeł można upatrywać w obawach związanych z realizacją dominujących we wszelkich dziedzinach życia kryteriów, jak chociażby

efektywności¹. Starzenie się jest przecież naturalnym następstwem upływu czasu, a większość aspektów tego procesu znajduje się poza ludzką kontrolą. Nie oznacza to jednak bezwolnego poddawania się warunkom, jakie narzuca starość – na coraz więcej z nich można mieć realny wpływ.

„W dzisiejszych czasach problematyka starości stanowi zagadnienie szeroko omawiane i analizowane zarówno ze względu na swoją powszechność, jak i społeczną ważność”², jest przedmiotem publikacji naukowych z wielu dziedzin, w szczególności z gerontologii - w całości dedykowanej starzeniu się oraz starości. Wzmożone zainteresowanie tym tematem zaowocowało wypracowaniem licznych postulatów, których uwzględnienie w ramach przedsięwzięć podejmowanych na rzecz osób starszych ma przelożyć się na optymalizację jakości życia seniorów i zagwarantowanie im równości względem pozostałej części społeczeństwa, w którym funkcjonują. Dla swojej operatywności wymagają one jednak przełożenia na stosowne rozwiązania prawne. „W wymiarze normatywnym należy zagwarantować, aby regulacje dotyczące praw osób starszych wyraźnie opierały się na międzynarodowych normach w zakresie praw człowieka”³, a na tym poziomie współpracy ugruntowały się już odpowiednie standardy, które determinują (nawet jako tzw. miękkie prawo) rozwiązania prawne przyjmowane na gruncie krajowym. Starzenie się społeczeństw jest w końcu również wyzwaniem globalnym, stąd szereg inicjatyw na poziomie międzynarodowym⁴. Co warto podkreślić, charakteryzują się one wysokim stopniem

¹ Stąd też adekwatną wydaje się konstatacja B. Szatur-Jaworskiej: „Ranga starości spadła, choć stosunek do ludzi starych uważany jest za miarę poziomu kultury społeczeństwa” (B. Szatur-Jaworska, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa 2000, s. 29).

² E. Maj, *Sytuacja społeczna oraz prawna ochrona osób starszych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 3, s. 189.

³ M. Wróblewski, *Ochrona praw osób starszych w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich jako krajowej instytucji ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, dz. cyt., s. 131.

⁴ Jak zauważyła B. Mikołajczyk: „Społeczność międzynarodowa stoi u progu przyjęcia rozwiązań pozwalających na zmierzenie się z narastającym wyzwaniem demograficznym i potrzebami systematycznie rosnącej grupy osób starszych. Nie można bowiem nie dostrzegać potrzeb osób, które niedługo będą stanowiły jedną trzecią ludności świata” (B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012, s. 258). Powracając do wspomnianych przedsięwzięć, należałoby wskazać przede wszystkim działania podejmowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ), w ramach której opracowano szereg i często przywoływane dokumenty – w 1991 r. sformułowano Zasady działania na rzecz osób starszych (dalej: Zasady; 16 grudnia 1991 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję nr 46/91), natomiast w 2002 r. przyjęto Madrycki Międzynarodowy plan działania w kwestii starzenia się społeczeństw (zob. szerzej: Strona internetowa Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-narodow-zjednoczonych/madryckiplanziaaniaiawkwestiistarzeniasispocestw/>, dostęp: 14.06.2016 r.). W związku z tym, iż zbliża się ćwierćwiecze powstania pierwszego ze wspomnianych dokumentów, warto poświęcić mu nieco więcej uwagi. Nie jest on nadmiernie rozbudowany (na podstawie tłumaczenia tekstu Zasady: B. Szatur-Jaworska, *Zasady polityk publicznych w starzejących się społeczeństwach* [w:] *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Warszawa 2012, s. 12-13; <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>, dostęp: 14.06.2016 r. Należy odnotować, iż publikacja ta została wydana przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich – to przykład jednego z wielu konkretnych działań podejmowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich na rzecz osób starszych.), lecz spełniając warunek

zaawansowania i responsywnością na bieżące problemy, z którymi zmagać się musi przybywające grono osób starszych.

W polskim ustawodawstwie od dawna funkcjonują przepisy odnoszące się do statusu prawnego osób starszych, jednakże są one rozproszone w obrębie aktów prawnych należących do różnych gałęzi prawa. Wciąż jednak zauważalny jest dysonans pomiędzy postulowanym stanem a rzeczywistością, w której zaawansowane wiekiem osoby odgrywają marginalną rolę w życiu społecznym. Od początku 2016 roku obowiązuje jednak ustawa, która ukierunkowana jest na poprawę sytuacji tej grupy osób.

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych⁵ (dalej: u.o.s. lub ustawa) to lapidarny akt prawny (zaledwie siedem artykułów), pociąga jednak za sobą obszerne obowiązki informacyjne. Zobowiązuje szeroki katalog podmiotów wskazanych w art. 2 u. o. s.⁶ do monitorowania sytuacji osób starszych. Zakres monitorowania jest nie mniej rozbudowany⁷. Wynikające z ustawy zadania są koordynowane przez Prezesa Rady Ministrów (art. 6 ust. 1 u.o.s.), który zgodnie z art. 6 ust. 3 u.o.s. „określi, w drodze rozporządzenia, tryb przygotowania informacji o sytuacji osób starszych, uwzględniając sprawne jej przygotowanie”. U.o.s. wskazuje ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego jako odpowiedzialnego za przygotowanie informacji (art. 6 ust. 2 u.o.s.). Następnie, do 31 października każdego roku, Rada Ministrów przedstawia izbom parlamentu „informację o sytuacji osób starszych, w szczególności w oparciu o monitorowanie, o którym mowa w art. 2 i art. 3” (art. 5 ust. 1 u.o.s.).

uniwersalności rozwiązań, odnosi się zarówno do kwestii fundamentalnych, które należy zapewnić lub pilnie usprawnić (np. dostęp do pożywienia i wody), jak i związanych m.in. z rozwojem własnego potencjału. Wskazane jest przywołanie fragmentu celnego podsumowania B. Mikołajczyk: „Chociaż Zasady nie mają mocy prawnie wiążącej i są formułowane w sposób niezwykle ogólny, to należy dostrzec ich szczególną wartość dla omawianego tematu, gdyż obejmują istotę praw osób starszych i »uderzają« w sedno ich niekorzystnego (wrażliwego, *vulnerable*) położenia. Z tego też powodu, Zgromadzenie Ogólne zachęca państwa do jak najszerzego ich inkorporowania do swoich krajowych programów i działań” (B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona...*, dz. cyt., s. 59). Podjęte już kilkadziesiąt lat temu (wskazane wcześniej dokumenty nie były pierwszymi inicjatywami w omawianym obszarze) działania w ramach ONZ są wciąż kontynuowane – współgrają z rozwiązaniami regionalnymi, a przede wszystkim korzystnie oddziałują na wewnętrzne porządki prawne poszczególnych państw.

⁵ Dz.U. z 2015 r., poz. 1705.

⁶ W myśl ustawy, do podmiotów prowadzących monitorowanie sytuacji osób starszych (art. 2 u. o. s.) należą: organy administracji publicznej, państwowe jednostki organizacyjne oraz inne organizacje zaangażowane w kształtowanie sytuacji osób starszych.

⁷ Zgodnie z art. 3 u.o.s.: „Zakresem monitorowania sytuacji osób starszych obejmuje się: sytuację demograficzną, sytuację dochodową, warunki mieszkaniowe, aktywność zawodową, sytuację rodzinną i strukturę gospodarstw domowych, sytuację osób niepełnosprawnych, aktywność społeczną i obywatelską, aktywność edukacyjną i kulturalną, aktywność sportową i rekreacyjną, stan zdrowia, dostępność i poziom usług socjalnych, równe traktowanie i przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na wiek oraz realizację polityki senioralnej”.

Projekt ustawy przedłożyła Komisja Polityki Senioralnej (dalej: Komisja) VII kadencji⁸ Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, powołana w drugiej połowie tej kadencji Sejmu, w następstwie przyjęcia uchwały Sejmu z dnia 9 maja 2014 r. w sprawie zmiany Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej⁹. Stosunkowo niedługi czas funkcjonowania Komisji przełożył się jednak na ważką inicjatywę ustawodawczą – w zapisach z posiedzeń można odczytać, iż u.o.s. stanowi pewnego rodzaju uwieńczenie jej prac. Do podobnych wniosków prowadzi zwięzłe sprawozdanie z działalności tego pomocniczego organu¹⁰. Zanim projekt rzezoney ustawy wpłynął do Sejmu 6 sierpnia 2015 r., dyskusja w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej znalazła się w programie 26. i 27. posiedzenia Komisji, a podczas 28. posiedzenia odbyło się I czytanie projektu u.o.s. Poczynione na tym etapie konstruktywne spostrzeżenia dały wyraz potencjałowi tkwiącemu w proponowanych rozwiązaniach prawnych. Za podkreślaną – zarówno w sprawozdaniach prac Komisji, jak i w uzasadnieniu dołączonym do projektu – potrzebą przystąpienia do działań legislacyjnych przemawiał szereg okoliczności.

Ante omnia, nieuchronność wprowadzenia tych regulacji implikowały nie tyle prognozowane, ale już zachodzące przemiany demograficzne. Ich świadomość wydaje się być powszechna i ugruntowana, jednakże najlepiej zobrazować je mogą konkretne liczby, dostarczane przez miarodajne, statystyczne opracowania dla Polski. W 1989 r. (przy ogólnej liczbie ludności na poziomie 38 mln) osoby w wieku 60 lat i więcej stanowiły 14,7% całkowitej populacji, *circa* 5,6 mln osób. Ćwierć wieku później, w 2014 r., (przy ogólnej liczbie populacji nieco poniżej 38,5 mln osób) udział osób w wieku 60 lat i więcej w całkowitej liczbie ludności wzrósł do 22,2%, *circa* 8,5 mln osób. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego, rok 2050 ma przynieść dalsze zmiany strukturalne w obrębie ludności – udział osób w wieku 60 lat i więcej wzrośnie do 40,4%, co przełoży się na 13,7 mln osób, przy zakładanej ogólnej liczbie populacji szacowanej na poziomie niemalże 34 mln osób¹¹. Te wymierne dowody bezsprzecznie potwierdzają ustawicznie postępujący proces

⁸ Lata 2011-2015.

⁹ M.P. z 2014 r., poz. 374. Według załącznika do Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: M.P. z 2012 r., poz. 32 z późn. zm.; dalej: Regulamin Sejmu) do przedmiotowego zakresu działania Komisji (będącej stałą komisją sejmową) należą „sprawy kształtowania polityki państwa dotyczącej osób starszych” (pkt 16a załącznika do Regulaminu Sejmu).

¹⁰ Sprawozdanie Komisji Polityki Senioralnej z działalności w VII kadencji Sejmu (2011–2015), [http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/opis_PSN/\\$file/opis_PSN.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/opis_PSN/$file/opis_PSN.pdf); dostęp: 11.07.2016 r.

¹¹ Na podstawie: *Ludność w wieku 60+*. *Struktura demograficzna i zdrowie*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, s. 3, 9, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html>, dostęp: 11.07.2016 r. (jak zaznaczono w treści notatki, została ona przygotowana na posiedzenie sejmowej Komisji Polityki Senioralnej w dniu 19 lutego 2016 r.); *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s.109, <http://stat.gov.pl/obszary->

starzenia się ludności, opisany skrupulatnie i precyzyjnie w szeregu dokumentów, wyspecyfikowanych w uzasadnieniu do projektu ustawy. Konkluzje z nich płynące wskazują – *explicite* bądź bardziej *implicit* – na niezbędność podjęcia zadań określonych ustawą¹².

Dalej, złożone procesy decyzyjne odnoszące się do grupy osób mającej rosnący udział w społeczeństwie, wymagają podparcia się zorganizowanymi zbiorami informacji, które tymczasem „(...) mają charakter rozproszony i nieuporządkowany”¹³. Jak zaznaczono, w trakcie prac Komisji (co znalazło odzwierciedlenie w uzasadnieniu do projektu ustawy), poza Polską są jeszcze na kontynencie europejskim państwa, które nie posiadają takiego całościowego systemu monitorowania warunków bytowych osób starszych, jednakże grupa ta jest znikoma liczebnie¹⁴. Wielokierunkowa i racjonalnie skonstruowana polityka senioralna domaga się dobrze przygotowanego gruntu, w postaci rozbudowanych oraz wielopłaszczyznowych danych.

Wymienione pokrótce najistotniejsze powody wydają się wystarczająco eksplikować nieodzowność monitorowania sytuacji osób starszych i tym samym konieczność przystąpienia do prac legislacyjnych. Ważkie asumpty – wraz z esencjonalną treścią aktu prawnego – przyczyniły się do sprawnego przebiegu procesu ustawodawczego, którego sejmowy etap odbył się niemalże w ekspresowym tempie. 2 września 2015 r. zostało przeprowadzone I czytanie w Komisji¹⁵, natomiast II i III czytanie miało miejsce w ramach 99. posiedzenia Sejmu VII kadencji (odpowiednio 9 i 11 września 2015 r.; w trakcie II czytania nie zgłoszono poprawek, więc do III czytania przystąpiono niezwłocznie). Po uchwaleniu ustawy przez

tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html, dostęp: 14.06.2016 r.

Szczegółowe dane o strukturze ludności według wieku za rok 2015 zostały zaprezentowane przez Główny Urząd Statystyczny w publikacji: *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2015 r. Stan w dniu 31 XII*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, s.15-17, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosc-i-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-w-dniu-31-grudnia-2015-roku,6,19.html>, dostęp: 11.07.2016 r.

Warto również nadmienić o ciągłym wydłużaniu się przeciętnego trwania życia, które w roku 2015 wynosiło 81,6 lat dla kobiet i 73,6 dla mężczyzn, a prognoza na rok 2050 przewiduje 87,5 lat dla kobiet i 82,1 lat dla mężczyzn (na podstawie: *Ludność. Stan i struktura...*, dz. cyt. s.137 i s.143).

¹² Dla przykładu: „Elementem ważnym, a nawet kluczowym, warunkującym odpowiedni efekt podczas realizacji polityki będzie jej bieżące i cykliczne monitorowanie.” (Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020, załącznik do uchwały nr 238 Rady Ministrów z 24 grudnia 2013 r w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014-2020, s. 49, M. P. z 2014 r., poz. 118; dalej: ZDPS).

¹³ Uzasadnienie do komisyjnego projektu ustawy o osobach starszych, druk sejmowy nr 3838 (z 5 sierpnia 2015 r.), s. 5, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/ED197685242E1D14C1257EAF0044027F/%24File/3838.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.

¹⁴ Tamże, s. 4. Warto nadmienić, iż w uzasadnieniu wskazywano zwłaszcza na funkcjonujący w Niemczech system raportowania nt. osób starszych (tamże, s. 10).

¹⁵ Sprawozdanie Komisji Polityki Senioralnej o komisyjnym projekcie ustawy o osobach starszych, druk sejmowy nr 3852 (z 2 września 2015 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/831BFE6282C308ECC1257EB50030FE61/%24File/3852.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.

Sejm 11 września 2015 r., u.o.s. trafiła do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej – marszałek tej wyższej izby parlamentu skierował ją do senackiej Komisji Rodziny, Polityki Senioralnej i Społecznej (posiedzenie 29 września 2015 r.), która wniosła o przyjęcie tej ustawy bez poprawek (tak też ostatecznie została przyjęta). Następnie Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej podpisał u.o.s. 14 października 2015 r.

Mimo aprobaty, z jaką spotkała się idea ustawowego ujęcia wytypowanego aspektu problematyki osób starszych, pojawiły się również pewne kwestie, które już na etapie procedury ustawodawczej wymagały wyjaśnień – regulowana materia nie do końca okazała się wdzięczna dla prawodawcy. W związku z tym, finalna wersja aktu prawnego uchwalonego przez Sejm wymaga pewnego komentarza.

Sam tytuł ustawy – o osobach starszych – komunikuje, iż wskazany akt prawny może zawierać całościowe uregulowania dotyczące tej dookreślonej grupy osób. Jednakże przypuszczenia te rozwiewa art. 1 u.o.s. – zakres unormowania jest znacznie węższy, sprowadza się *de facto* do gromadzenia informacji. Stąd też zasadne wydaje się pytanie (podniesione zresztą na etapie projektowania ustawy, czytań sejmowych, jak i w Senacie) o adekwatność tytułu¹⁶, na podstawie którego można domniemywać istotnie bardziej wyczerpującej regulacji. Takie zwarte ujęcie tej rozległej problematyki w jednym akcie prawnym miałyby przede wszystkim praktyczne znaczenie dla seniorów, dla których byłoby dogodnym źródłem do dekodowania norm kształtujących ich status. Być może to marginalne spostrzeżenie, jednakże takie rozwiązanie znacząco usprawniłoby poruszanie się w obrębie powszechnie obowiązującego prawa. Z drugiej strony, nie można wykluczać, że to właśnie ta ustawa – koncentrując się na wnikliwym monitoringu stanu faktycznego – będzie rudymeniem dla bardziej zaawansowanych działań prawotwórczych i wykonawczych. Argumenty takie *notabene* pojawiały się na sejmowym etapie procesu ustawodawczego¹⁷. Jak

¹⁶ Zob. np. wypowiedź i poprawka do tytułu projektu ustawy poseł J. Hrynkiewicz (zastępcy przewodniczącego Komisji), Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 28) z dnia 2 września 2015 r., s. 12 - 13, <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/326DDADFB862558CC1257EBC004701F8/%24File/0500907.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.; wypowiedź poseł U. Ruseckiej (oświadczenie w imieniu Klubu Parlamentarnego Prawo i Sprawiedliwość, dalej: oświadczenie), Sprawozdanie Stenograficzne z 99. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 9 września 2015 r. (pierwszy dzień obrad), s. 110, http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter7.nsf/0/AE75E849BCDB1AFBC1257EBC0012DD71/%24File/99_a_ksiadzka.pdf, dostęp: 11.07.2016 r.; wypowiedź posła T. Woźniaka, Sprawozdanie Stenograficzne z 99. posiedzenia Sejmu... dz, cyt., s. 113; wypowiedź senatora J. Zająca, Sprawozdanie Stenograficzne z 82. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 30 września i 1 października 2015 r., s. 31, <http://www.senat.gov.pl/prace/senat/posiedzenia/przebieg.425,1,wersja-pdf.html>, dostęp: 11.07.2016 r.

¹⁷ „(...) w toku dyskusji na poprzednim posiedzeniu Komisji uznaliśmy także, że ta ustawa nie jest dokumentem wyczerpującym, ona ma być również ze względu na swoją nazwę, ustawą-matką, pewnym fundamentem, na którym będziemy rozszerzać już realne działania dotyczące osób starszych. Ona ma być pierwszym etapem, w mojej opinii niezbędnym, bez którego *de facto* nie możemy rozpocząć dobrej diagnozy.” (fragment wypowiedzi

potwierdza praktyka, prace nad tak sumarycznym i strategicznym aktem prawnym, są o wiele bardziej złożone i rozłożone w czasie – być może zintensyfikują się one po inauguracyjnej corocznej informacji, przedstawionej na podstawie art. 5 ust. 1 u.o.s.

Istotnym *novum* legislacyjnym jest legalna definicja osoby starszej, zawarta w art. 4 pkt 1 u.o.s. Analizowana ustawa zawiera krótki słowniczek ustawowy¹⁸, co – jak wiadomo – niezmiernie ułatwia stosowanie prawa. Pożądane są zwłaszcza definicje operujące ostrymi określeniami. Taki warunek został z pewnością spełniony w przypadku znaczenia pojęcia osoba starsza – nie ma chyba bardziej precyzyjnego niż cenzus wieku, weryfikowanego na podstawie daty urodzenia. Obranie wieku metrykalnego, w kontekście czynności o charakterze sprawozdawczym, jest niezwykle użyteczne, bowiem klarownie wskazuje kategorię osób monitorowanych. Dyskusyjna jest jednak granica wieku, kwalifikująca do grupy osób starszych – w myśl przywołanej jednostki redakcyjnej, jest nią sześćdziesiąty r.ż.¹⁹ Pomijając kwestie indywidualnych odczuć jednostek i (w pewien sposób usprawiedliwionego w tym kontekście) intuicyjnego podejścia do zagadnienia, także przedstawicielom nauki niełatwo wskazać jednoznaczną granicę wieku, w którym można nazwać i traktować osobę jako starszą²⁰. Wydłużająca się średnia długość życia, choć

posła M. Szczerby (przewodniczącego Komisji). Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej..., dz. cyt., s. 4).

¹⁸ Poza osobą starszą, w art. 4 u.o.s. ust. 2 i 3 znajdują się odpowiednio definicje: polityki senioralnej („ogół działań organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się”) i osoby niepełnosprawnej (w przypadku tego terminu zastosowanie ma odesłanie do jego rozumienia ustalonego na gruncie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych; t. j.: Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721, z późn. zm.). Ze względu na podejmowany temat, nieco więcej uwagi należy również poświęcić polityce senioralnej, której definicja bazuje na znaczeniu pojęcia przyjętym w ramach ZDPS. Podwaliny dla ZDPS dała realizacja poprzedzającego je Rządowego Programu na Rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012-2013 (uchwała Rady Ministrów nr 137 z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012-2013, M. P. z 2012 r., poz. 642; z kolei bieżący Rządowy Program na Rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 został ustanowiony na mocy uchwały Rady Ministrów nr 237 z 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020; M. P. z 2014 r., poz. 52). W ZDPS podkreśla się, iż właściwie skonstruowana polityka senioralna powinna odpowiadać na terażniejsze wyzwania, a wypełnianie ustalonych celów wymaga aktywności i współpracy wielu podmiotów, stąd szeroko zakrojony krąg adresatów. W ramach wskazanych obszarów działania, zostały wyznaczone priorytety czy bardziej szczegółowe cele, jednakże kluczowym punktem docelowym polityki senioralnej jest zapewnienie warunków do godnego, ale i zdrowego starzenia się (zob. szerzej: ZDPS). Co istotne, ZDPS nakreśliły kierunki działania w wytypowanych dziedzinach życia, natomiast – jak wzmiankowano w toku procesu legislacyjnego u.o.s. – przepisy rangi ustawowej umożliwią i uskuteczniają podsumowywanie postępów w urzeczywistnianiu założeń polityki senioralnej (zob. wypowiedź Senatora Sprawozdawcy M. Augustyna (przedstawienie sprawozdania Komisji Rodziny, Polityki Senioralnej i Społecznej), Sprawozdanie Stenograficzne z 82. posiedzenia Senatu..., dz. cyt., s. 30).

¹⁹ Wskazana w definicji legalnej osoby starszej granica wieku jest spójna z cenzusem przyjętym w ramach ZDPS.

²⁰ „W literaturze jako metrykalny próg starości przyjmuje się najczęściej 60 (WHO) lub 65 lat (ONZ, Eurostat)” (*Prognoza ludności na lata 2014-...*, dz. cyt., s. 126). Niemożność wypracowania tej uniwersalnej cezurcy wiekowej trafnie skomentował R. Tokarczyk: „W dziejach ludzkości nie można określić trwałej granicy wieku

zapewne powinna cieszyć, również nie upraszcza tego zadania. Brak koherencji uwidacznia się także w krajowym systemie prawnym, gdzie przyjmowane są różne, warunkujące progi metrykalne²¹. Temat wieku został również podniesiony w debacie nad projektem ustawy²². Może się wydawać, że obranie takiej cezury służy chęci zebrania jak najszerszych zasobów informacji, jednakże niewykluczone, iż doprowadzi to równocześnie do utraty z pola widzenia najbardziej krytycznych obszarów. Mając na względzie, jak bardzo zróżnicowana jest ta grupa osób, należy liczyć się z tym, iż może dojść do zestawienia i skonsolidowania danych osób wciąż aktywnych zawodowo (jak i społecznie) z osobami zmarginalizowanymi czy nawet wykluczonymi ze względu na swoją niesamodzielność, wywołaną różnymi czynnikami. Brak wprowadzenia pomocniczej diagnozy w obrębie dodatkowych przedziałów wiekowych i uwspólnienie pozyskanych danych może uniemożliwić zidentyfikowanie trudności, jakie napotykają seniorzy w bardziej zaawansowanym wieku, przejawiający zwiększone potrzeby. Kontynuując kwestię obszerności zasobów informacyjnych, nie można pominąć rozległego katalogu przedmiotu informacji o osobach starszych, wskazanego w art. 5 ust. 2 u.o.s. – mimo iż zawiera 13 punktów, ma dodatkowo charakter otwarty (co zostało jasno wyrażone przez użycie sformułowania „w szczególności”). Chęć pozyskania niepowierzchowych informacji jest niewątpliwie zapowiedzią pracochłonnego i złożonego procesu. Nasuwa się przypuszczenie, iż pomocne będzie opracowanie systemu gromadzenia danych i ich koordynowania, zwłaszcza jeśli perspektywa czasowa zakłada powtarzalność ustawowej powinności²³. Projektodawca oszacował koszt opracowania informacji na 250 tys. zł rocznie (trzeba również zaznaczyć, że – zgodnie z art. 6 ust. 4 u.o.s. – realizacja tego obowiązku obciąża budżet państwa). W uzasadnieniu projektowanej ustawy brak jednak

człowieka, od której rozpoczyna się jego wiek podeszły czy też starość. Występuje w nich bowiem proces starzenia się populacji świata; w miarę upływu czasu, dzięki różnym czynnikom, głównie jednak osiągnięciom medycyny, wydłuża się średnia długość życia człowieka, a przedział jego wieku, określony jako wiek podeszły albo starość, ulega przesunięciu” (R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojurysprudencji*, Warszawa 2012, s. 121).

²¹Warto w tym miejscu przywołać następujące spostrzeżenie: „Obecna polityka wobec osób starszych generuje sprzeczne sygnały. Z jednej strony przedłużenie wieku emerytalnego do 67. roku życia tworzy przekaz »osoba w wieku 65 lat jest wciąż osobą w pełni sił, jako pracownik«, a z drugiej strony jedyne programy skierowane do seniorów dotyczą już grupy wiekowej 50+. Tego rodzaju niespójność powoduje frustrację, poczucie »oszukiwania« przez władzę, a w konsekwencji wzmocnienie konfliktu społecznego” (I. Lipowicz, *Wstęp [w:] Strategie działania...*, dz. cyt., s. 5).

²²Zob. np. wypowiedź posła C. Hoca [w:] Sprawozdanie Stenograficzne z 99. posiedzenia Sejmu..., dz. cyt., s. 112; wypowiedź posła T. Woźniaka, tamże, s. 113.

²³Jak zaznaczył Poseł Sprawozdawca M. Szczerba (przedstawienie sprawozdania Komisji), monitorowanie „powinno być prowadzone (...) przy wykorzystaniu informacji statystycznej, wyników badań naukowych, informacji (...)” (tamże, s. 108) od podmiotów wskazanych w art. 2 u.o.s. Co należy podkreślić, są one na mocy art. 6 ust. 5 u.o.s. zobowiązane do „do współpracy w przygotowaniu informacji Rady Ministrów o sytuacji osób starszych, w tym do nieodpłatnego udostępniania informacji, dokumentów i danych, którymi dysponują”.

dokładniejszych wyliczeń, które przybliżyłyby jednocześnie wizję prawodawcy dotyczącą przebiegu wykonania tego zadania²⁴.

Upoważnienie ustawowe zawarte w art. 6 ust. 3 u.o.s. przewiduje wydanie aktu wykonawczego do ustawy – projekt tego rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie trybu przygotowania informacji o sytuacji osób starszych został przygotowany 16 czerwca 2016 r.²⁵ Jego wersja z 24 sierpnia 2016 r.²⁶ zakłada, iż zgodnie z § 2 projektu tego rozporządzenia, najpóźniej do 15 sierpnia (w danym roku kalendarzowym) minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego występuje do podmiotów wskazanych w art. 2 u.o.s. o przekazanie informacji i danych, które są niezbędne do przygotowania informacji o sytuacji osób starszych²⁷. Określa przy tym w szczególności (§ 2 pkt 1 - 4): „ich zakres i rodzaj wskazany w art. 5 ust. 2” u.o.s.; „okres, którego mają dotyczyć”, termin przekazania (jednak nie krótszy niż 21 dni) oraz „formę ich przekazania”. W 2016 roku, według projektu rozporządzenia, będzie obowiązywał przepis przejściowy, zgodnie z którym wskazany powyżej minister najpóźniej do 15 września występuje o przekazanie informacji i danych (w terminie nie krótszym niż 14 dni).

Na tym gruncie można multiplikować pochodne i poboczne spostrzeżenia, które dopełniająco pojawiły się również w trakcie prac nad ustawą²⁸. Ustosunkowanie się do nich wykraczałoby poza ramy tego – zaznajamiającego z nowym aktem prawnym – opracowania. Jednakowoż, wyraźnie odznacza się ważkość tematyki senioralnej, co zresztą znajduje potwierdzenie w doświadczanej codzienności. Można zatem postawić reasumujące pytanie, czy ustawa – mimo poczynionych spostrzeżeń – może pozostać w obrocie prawnym, a jej przepisy skutecznie egzekwowane, bez radykalnych czy chociażby kosmetycznych zmian.

²⁴Sprawa oszacowanych kosztów pojawiła się również w trakcie II czytania projektu u.o.s., zob. np. wypowiedź poseł U. Ruseckiej (oświadczenie), tamże, s. 110; wypowiedź posła T. Woźniaka, tamże, s. 113.

²⁵ Projekt rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie trybu przygotowania informacji o sytuacji osób starszych (z dnia 16 czerwca 2016 r.), <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//4/12286804/12360500/12360501/dokument227555.pdf>, dostęp: 15.07.2016 r.

²⁶ Projekt rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie trybu przygotowania informacji o sytuacji osób starszych z dnia 24 sierpnia 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//4/12286804/12360516/12360517/dokument242513.pdf>, dostęp: 08.09.2016 r.; dalej: projekt rozporządzenia.

²⁷ W uzasadnieniu do projektu rozporządzenia wskazano, iż to właśnie określenie terminu ma usprawnić przygotowanie informacji.

²⁸ Jeszcze przed decyzją o podjęciu inicjatywy ustawodawczej, kiedy sam zamysł nabierał ostatecznego kształtu projektu, na posiedzeniach Komisji toczyły się pełne zaangażowania dyskusje. Naświetliły one złożoność problematyki osób starszych, sygnalizując jednocześnie obszary wymagające interwencji legislacyjnej (zob. szerzej: Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 26) z dnia 23 lipca 2015 r., <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/2CC9ABA83B924092C1257E9A004986D8/%24File/0492707.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.; Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 27) z dnia 5 sierpnia 2015 r. <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/71BE4DB28F724625C1257EAB0047E35A/%24File/0500307.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.).

Mając na względzie korzyści, jakie ma ona perspektywicznie przynieść osobom starszym, zdecydowaną odpowiedź należałoby odłożyć przynajmniej do czasu, kiedy do wiadomości publicznej (art. 5 ust. 3 u.o.s.) zostaną podane pierwsze wyniki przeprowadzonego monitorowania.

Niezwykle trudno jest jednoznacznie odnieść się do u.o.s., opinia o niej składa się bowiem z komponentów o kontestacyjnym charakterze, jak i z elementów przychylnych. Możliwe jest przytoczenie wielu – bardziej lub mniej oczywistych – uwag, które są raczej znakami zapytania, wynikającymi z ogólności sformułowań ustawy. Afirmatywny oddźwięk dla ideowego wymiaru u.o.s. powściąga zapatrywanie na spodziewane rezultaty, zależne w końcu od spożytkowania pozyskanych danych, których gromadzenie nie może być celem samym w sobie. Już teraz źródła informacji o sytuacji seniorów dostarczają chociażby dokumenty statystyczne, a przede wszystkim interdyscyplinarne opracowania, będące pokłosiem – zasygnalizowanego we wstępie – naukowego zainteresowania tą tematyką. Ustawa zakłada prowadzenie monitoringu, jednakże warto zwrócić szczególną uwagę na art. 5 ust. 2 pkt 12 i 13 u.o.s. Z regulacji tej wynika, iż w corocznej informacji Rada Ministrów musi odnieść się m.in. do oceny realizacji polityki senioralnej, ale również zawrzeć „wnioski i rekomendacje dotyczące przyszłych zadań i inicjatyw, które należy podjąć w celu kształtowania warunków godnego i zdrowego starzenia się”. Ten swoisty „(...) mechanizm kontroli (...)”²⁹ jest mobilizacją do działań wynikającą z obligatoryjnego i rokrocznie powtarzalnego porównywania zamierzeń z rzeczywistymi efektami. Proces ten daje potencjalne szanse na to, że gruntowny przegląd sytuacji umożliwi rewidowanie i ukierunkowywanie polityki senioralnej na wymagające bezzwłocznego usprawnienia priitarne obszary.

Nie sposób negować, iż u.o.s. jest potwierdzeniem zainteresowania prawodawcy osobami starszymi. Mimo powyższych stwierdzeń, budujących raczej ambiwalentne nastawienie do ustawy, należy skłaniać się ku aprobatywnej ocenie, bowiem stanowi ona kolejny przejaw mobilizacji i zwarcia szeregów w walce z niekorzystnymi następstwami starzenia się, co wymaga systematycznych, zorganizowanych i rozważnych działań, „(...) a nie tylko okazjonalnych akcji”³⁰. Tworzy się odpowiednia atmosfera ku temu, by kompleksowo zająć się sprawami, które często nieintencjonalnie bywają spychane na obrzeża świadomości, ze względu na towarzyszące tej problematyce konotacje.

²⁹ Fragm. wypowiedzi Posła Sprawozdawcy M. Szczerby (przedstawienie sprawozdania Komisji), Sprawozdanie Stenograficzne z 99. Posiedzenia Sejmu..., dz. cyt., s. 108.

³⁰ I. Lipowicz, *Wstęp [w:] Strategie działania...*, dz. cyt., s. 5.

W zakomunikowane tendencje idealnie wpisują się i zarazem potwierdzają niedawno wprowadzone do porządku prawnego regulacje rangi ustawowej, uwzględniające osoby powyżej 60 r.ż. Równocześnie z u.o.s., 1 stycznia 2016 r., zaczęła obowiązywać ustawa z 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej³¹, według której - zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 6 - do nieodpłatnej pomocy prawnej uprawnione są m.in. osoby, które ukończyły 65 lat. Z kolei 12 czerwca 2016 r. weszła w życie ustawa z 18 marca 2016 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw³². Na mocy dodanego do macierzystej ustawy³³ art. 43a, świadczeniobiorcom, którzy ukończą 75 r.ż. „przysługuje bezpłatne zaopatrzenie w leki, środki spożywcze specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyroby medyczne określone w wykazie, o którym mowa w art. 37 ust. 1 ustawy o refundacji, ustalonym w sposób określony w ust. 2” (art. 43a ust. 1)³⁴. To tylko niektóre przepisy prawne, odnoszące się *stricto* do osób starszych, które uzyskały w ostatnim czasie moc powszechnie obowiązującą³⁵. W obliczu powyższego, a zwłaszcza sugestywnego tytułu u.o.s. – za B.

³¹ Dz.U. z 2015 r., poz. 1255. Należy nadmienić, że pierwotna wersja rządowego projektu ustawy zawierała propozycję 75 lat, jako cezurę wiekowej uprawniającej do bezpłatnej pomocy prawnej (Rządowy projekt ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnej informacji prawnej oraz edukacji prawnej społeczeństwa, druk sejmowy 3338 (z 16 kwietnia 2015 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AF6F814AD071F498C1257E2F002FC28E/%24File/3338.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.

³² Dz.U. z 2016 r., poz. 652.

³³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków zdrowotnych; t.j.: Dz. U. z 2015 r., poz. 581 z późn. zm.

³⁴ W uzasadnieniu do projektowanej ustawy (Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 261 (z 10 lutego 2016 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/9C4C919750A78F5BC1257F6300385C0D/%24File/261.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.) wskazano na sytuacje zarzucenia leczenia, co występuje w kręgu osób starszych, a powody takich decyzji mają podłoże finansowe. Bezpłatne leki dla osób powyżej 75 r.ż. mają skutkować przede wszystkim poprawą kondycji zdrowotnej tej grupy świadczeniobiorców, a co więcej – pozwolą uniknąć hospitalizacji i tym samym potencjalnych kosztów (przez uprzednie zastosowanie leków). Według projektodawcy, nie mniej istotne są inne, pożądane skutki, choć niekoniecznie w wymiernym aspekcie czy sferze zdrowotnej, jak chociażby na płaszczyźnie emocjonalnej, etc. Ponadto, wedle uzasadnienia, dostęp do m.in. bezpłatnych leków pozytywnie przełoży się na wypełnianie wymogu wskazanego w polskiej ustawie zasadniczej – nałożony na władzę publiczną obowiązek „zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej” (art. 68 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm., dalej: Konstytucja RP) odnosi się także do osób w podeszłym wieku.

³⁵ Do tej egzemplifikacji warto dodać jeszcze jedną, wcześniejszą zmianę legislacyjną, a mianowicie art. 5c ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j.: Dz.U. z 2016 r., poz. 446; dalej: u.s.g.), który wszedł w życie 30 listopada 2013 r. Wskazana jednostka redakcyjna została wprowadzona do u.s.g. na mocy ustawy z dnia 11 października 2013 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r., poz. 1318) – nowelizacja ta w całości została poświęcona gminnej radzie seniorów, która na podstawie art. 5 ust. 2 u.s.g. może być tworzona przed radę gminy. Poza przedstawicielami osób starszych, gminne rady seniorów składają się również z „przedstawicieli podmiotów działających na rzecz osób starszych” (art. 5 ust. 4 u.s.g.) – takie ukształtowanie składu należy pozytywnie ocenić chociażby ze względu na charakter jaki posiada omawiana rada, czyli „konsultacyjny, doradczy i inicjatywny” (art. 5 ust. 3 u.s.g.). Warto również przywołać ustęp otwierający artykuł dodany do ustawy samorządowej, bowiem komunikuje *ratio legis* wprowadzonej

Mikołajczyk - „(...) należy przynajmniej wspomnieć o tworzącej się w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i niektórych państwach Europy Zachodniej nowej, wyspecjalizowanej gałęzi prawa wewnętrznego – *elder law*, które w języku polskim można nazwać »prawem osób starszych«³⁶. Wydaje się, że na tym etapie u.o.s. nie jest wystarczająco solidnym punktem wyjścia do usamodzielnienia się wskazanej gałęzi w krajowym systemie prawnym. Jednakże, ustawowe definicje osoby starszej i polityki senioralnej oraz sam obowiązek monitorowania sytuacji tych osób (a zwłaszcza działania, których on będzie przyczynkiem) to znaczący progres w coraz bardziej zaawansowanych staraniach na rzecz seniorów.

Wydaje się, że realizacja ustawy może wpłynąć również na skorygowanie wizerunku starości w społecznej percepcji, odbywającej się przez pryzmat dotychczasowych stereotypów, które mogą być nie tylko krzywdzące, ale i zgubne równocześnie, prowadzące bowiem do wypaczonych, często mijających się z faktami, wniosków. Ograniczenie sprawności fizycznej, do którego dochodzi najczęściej w tej fazie życia, nie jest równoznaczne z utratą pozostałych predyspozycji – mogą one być wciąż efektywnie wykorzystywane, z korzyścią dla całego społeczeństwa. Podawanie informacji o sytuacji osób starszych do wiadomości publicznej gwarantuje nie tylko regularną obecność tematu w debacie, ale konfrontację (nieraz mylnych) wyobrażeń o starości z rzeczywistym jej obrazem. Przełoży się to nie tylko na doinformowanie czy uświadomienie, ale również uwrażliwi na sytuację seniorów. Sprzyjać temu może informacja o równym traktowaniu i przeciwdziałaniu dyskryminacji ze względu na wiek (art. 5 ust. 2 pkt 11 u.o.s.). Już w rozdziale II Konstytucji RP „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” (podrozdział „Zasady ogólne”), została sformułowana zasada równości (art. 32 ust.1 Konstytucji RP), dopełniona zakazem dyskryminacji „w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny” (art. 32 ust. 2 Konstytucji RP). Mimo tych fundamentalnych gwarancji i działań rugujących, ageizm³⁷ stanowi jednak element rzeczywistości.

Starość niesie ze sobą tak złożone następstwa, że wymaga wyważonego podejścia, a sanacja postrzegania seniorów – wspierana równolegle aktywnością ze strony państwa w tej sferze – jest nieodzowna, ponieważ „stosunek do człowieka starego jest miarą

nowelizacji (art. 5c ust. 1 u.s.g.): „Gmina sprzyja solidarności międzypokoleniowej oraz tworzy warunki do pobudzania aktywności obywatelskiej osób starszych w społeczności lokalnej”.

³⁶ B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona...*, dz. cyt., s. 90. We wskazanym kontekście, wielu interesujących spostrzeżeń dostarcza ciekawy przegląd krajowych regulacji na przykładzie wybranych państw (tamże, s. 91 i nn.).

³⁷ zob. szerzej, np.: B. Mikołajczyk, tamże, s. 39 i nn.; B. Szatur – Jaworska, *Ludzie starzy i ...*, dz. cyt., s. 29; R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci...*, dz. cyt., s. 123.

humanistycznych stosunków w społeczeństwie³⁸. Czas – odgrywający w omawianej tematyce kluczową rolę – pokaże, czy monitoring wprowadzony na podstawie u.o.s. jest najlepszym narzędziem do podniesienia statusu osoby starszej i ochrony jej godności.

BIBLIOGRAFIA

- Auleytner J., *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005.
- Lipowicz I., *Wstęp [w:] Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Warszawa 2012, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>, dostęp: 14.06.2016 r.
- Maj E., *Sytuacja społeczna oraz prawna ochrona osób starszych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 3.
- Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012.
- Szatur-Jaworska B., *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa 2000.
- Szatur-Jaworska B., *Zasady polityk publicznych w starzejących się społeczeństwach [w:] Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Warszawa 2012, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>, dostęp: 14.06.2016 r.
- Tokarczyk R., *Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojurysprudencki*, Warszawa 2012.
- Wróblewski M., *Ochrona praw osób starszych w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich jako krajowej instytucji ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2012, z. 3.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j.: Dz.U. z 2016 r., poz. 446).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (t.j.: Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (t.j.: Dz. U. z 2015 r., poz. 581 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 11 października 2013 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1318).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1255).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1705).
- Ustawa z dnia 18 marca 2016 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 652).
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: M.P. z 2012 r., poz. 32 z późn. zm.).
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 2014 r. w sprawie zmiany Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2014 r. poz. 374).
- Uchwała nr 137 Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013 (M.P. z 2012 r., poz. 642).
- Uchwała nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (M. P. z 2014 r., poz. 52).
- Uchwała nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 (M. P. z 2014 r., poz. 118).
- Projekt rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie trybu przygotowania informacji o sytuacji osób starszych (z dnia 16 czerwca 2016 r.), <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//4/12286804/12360500/12360501/dokument227555.pdf>, dostęp: 15.07.2016 r.
- Projekt rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie trybu przygotowania informacji o sytuacji osób starszych (z dnia 24 sierpnia 2016 r.), <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//4/12286804/12360516/12360517/dokument242513.pdf>, dostęp: 08.09.2016 r.
- Rządowy projekt ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnej informacji prawnej oraz edukacji prawnej społeczeństwa, druk sejmowy 3338 (z 16 kwietnia 2015 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AF6F814AD071F498C1257E2F002FC28E/%24File/3338.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.

³⁸ J. Auleytner, *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005, s. 160-161.

ANNA KUCHCIAK

Uzasadnienie do komisyjnego projektu ustawy o osobach starszych, druk sejmowy nr 3838 (z 5 sierpnia 2015 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/ED197685242E1D14C1257EAF0044027F/%24File/3838.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.

Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 261 (z 10 lutego 2016 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/9C4C919750A78F5BC1257F6300385C0D/%24File/261.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.

Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 26) z dnia 23 lipca 2015 r., <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/2CC9ABA83B924092C1257E9A004986D8/%24File/0492707.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.

Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 27) z dnia 5 sierpnia 2015 r.; <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/71BE4DB28F724625C1257EAB0047E35A/%24File/0500307.pdf>, dostęp: 07.07.2016 r.

Pełny zapis posiedzenia Komisji Polityki Senioralnej (nr 28) z dnia 2 września 2015 r., <http://orka.sejm.gov.pl/zapisy7.nsf/0/326DDADFB862558CC1257EBC004701F8/%24File/0500907.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.

Sprawozdanie Komisji Polityki Senioralnej o komisyjnym projekcie ustawy o osobach starszych, druk sejmowy nr 3852 (z 2 września 2015 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/831BFE6282C308ECC1257EB50030FE61/%24File/3852.pdf>, dostęp: 11.07.2016 r.

Sprawozdanie Komisji Polityki Senioralnej z działalności w VII kadencji Sejmu (2011–2015), [http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/opis_PSN/\\$file/opis_PSN.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/opis_PSN/$file/opis_PSN.pdf); dostęp: 11.07.2016 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 99. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 9 września 2015 r. (pierwszy dzień obrad), http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter7.nsf/0/AE75E849BCDB1AFBC1257EBC0012DD71/%24File/99_a_ksiazka.pdf, dostęp: 11.07.2016 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 82. posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 30 września i 1 października 2015 r., <http://www.senat.gov.pl/prace/senat/posiedzenia/przebieg,425,1,wersja-pdf.html>, dostęp: 11.07.2016 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*, Warszawa 2016, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html>, dostęp: 11.07.2016 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2015 r. Stan w dniu 31 XII*, Warszawa 2016, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosc-i-raz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-w-dniu-31-grudnia-2015-roku,6,19.html>, dostęp: 11.07.2016 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2014, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html>, dostęp: 14.06.2016 r.

Strona internetowa Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej; <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-narodow-zjednoczonych/madryckiplandiaaniawkwwestiiarzeniasispoczystw/>, dostęp: 14.06.2016 r.